

Lauaxeta eta jesuitak: ohar batzuk

Gotzon GARATE

Gauza jakina da Lauaxeta josulagun izan zela. *Josulagun* hitz honetaz argitasun bat. Guk jesuitok, geure artean horrelaxe deitzen genituen geure buruok: *josulagun*. Eta "Compañía de Jesús" adierazteko, *Jesusen Lagundia*.

"Jesuita" hitza ere maiz erabiltzen genuen eta dugu. Euskaraz idazterakoan, baina, "josulagun" sarriago erabiltzen genuen geure gazte denboran eta orain ere.

Lauaxetaren bizitzaz oraintxe emango ditudan berriak beraren adiskideek esanda dakizkit. Batez ere Daniel Gaston, Leon Lopetegui eta Felix Korta josulagunei esker. Denak zenduak dira.

Gaston eta Lopetegirekin urte askoan Deustu Unibertsitatean bizi izan nintzen.

Felix Kortarekin maiz mintzatu nintzen Bilbon zegoela. Gerra zibilaren ondoren, "Jesusen Bihotzaren Deia" aldizkaria bigarren aldiz argitaratzen hasi zenean, Felix Korta aldizkariaren buru egin zuten. Felix Korta Lauaxetarekin batera sartu zen jesuita.

Gastonek ez zekien euskaraz. Nafarroako Vianan sortua zen (1907). Gizon legettua eta jatorra genuen. Literatuaz oso axolatu. Elkarrekin hizketaldi luzeak izaten genituen Deustu Unibertsitateko geure egoitzan.

Maiz neure langelako giltzak uzten nizkion, han ditudan literatura

liburuetatik nahi beste hartzeko. Bere bizitzako azken aldian "eleberri beltzaz" erabat zaletu zen.

Esteban Urkiaga, Lauaxeta, Laukizen sortu zen 1905ean. Ume koxkorretan, ordea, Mungjara aldatu zen familia osoarekin. 1918an Durangora ikastera joan zen, josulagunen ikastetxera. Hortxe gaitzen ziren geroago apaiz izango ziren gazteak.

Lauaxeta 1921an josulagun egin zen Loiolan. Nobiziadoan ari-mako zuzendari, hots, josulagunek "Aita Maisu" deitzen dutena, Tolosako Martin Garmendia izan zuen, euskara gartsuki maite zuena.

Euskaltzale talde bikaina osatu zen nobiziokideen artean. Aipatu ditugun Gaston, Lopetegi eta Kortaz gainera, Elantxobeko Ibiñagabeitia Andima, Lesakako Frantzisko Sarobe eta Arrasateko Jokin Zaitegi ere han aurkitzen ziren.

Apaiztegi eta komentuetan euskaldunak bildu direnean, maiz elkarri bihotz eman eta euskaltzale bikainak sortu izan dira.

Zalduby eta Elizanburu, adibidez, Larresoron euskaltzaletu ziren.

Frantziskotarretan Pablo Agirrebalzategik, Jose Azurmendik, Joseba Intxaustik eta Juan M. Torrealdaik osatzen zuten taldea aspaldi nabarmendu zen Euskal Herrian.

Karmeldarren artean ezagunak ditugu Santi Onaindia, Lino Akesolo, Julen Urkiza, Luis Baraiazarra eta Patxi Uribarren. Lan harrigarriak burutu dituzte.

Lauaxetaren lagunetarik Ibiñagabeitiak Jesusen Lagundia utzi egin zuen eta Venezuelara aldaratu zen. Han eta geroago ere beti euskararen alde kalpu handiz lan egingo du.

Sarobe euskaltzale eta gizon saildua zela diote. Lauaxetaren ikaskideetarik hauxe da nik ezagutu ez nuen josulagun bakarra. Nortasun handitako kristaua omen zen. Guztiek begirune zioten, Felix Kortak esaten zidanez. Santu ohoretan hil zen Tuteran. Sunbillaiko erretore den On Basilio Saroberen anaia zen.

Denetan Jokin Zaitegi zen euskaltzalerik sutsuena. Gizon jatorra eta ausarta, bere bizitza osoa Jaungoikoaren eta euskararen alde emango zuena.

Gerra zibila bukatu eta abertzale zelako, Ameriketara bidali zuten nagusiek.

Ez zen bakarra izan. Arrazoi berberagatik beste jesuita batzuek ere alde egin behar izan zuten Ameriketara: Agirrezeziagak, Maguregik, Atutxak, Jorge Agirrek..

Giroa Francoren aldekoa zen. Gogoan eduki behar da, Errepublikak lege gogorrak eman zituela jesuiten kontra. Askok alde egin zuten atzerrira.

Franco Errepublikaren kontra jaiki zenean, salbatzailatzat jo zuen jesuita askok.

Gerra zibilaren denboran Arsuaga Josulaguna gudarien kaperau ibili zen. Norbaitek salatu egin zuen Erromara. Erromatik agindua etorri zitzaion, gudarien kaperau izatea ez zela gauza egokia.

Francoren soldaduekin Josulagun asko ibili zen kaperau. Horien kontra ez zen salaketarik izan.

Franco buruargia zen eta Jesuiten onginahia irabazteko, berehalaxe harien kontrako lege guztiak desegin zituen.

Zaitegi Ameriketara irten egin zen Jesusen Lagunditik. Hil arte, apaiz jarraitu zuen, ordea.

Guatemalan "Euzko Gogo" aldizkaria atera zuen (1950). Francoren denboran hauxe genuen euskaraz idatzitako aldizkari bakarra. Zaitegi aldizkaria Euskal Herriko Iparraldera igortzen zuen. Beste batzuen lana zen Iparraldetik ezkutuan Hegoaldean sartzea.

Gu zain egoten ginen, "Euzko Gogo" noiz etorriko. Gure izterbeglek euskara menperatzeko ahalegin guztiak egiten zituzten garai goibel hartan, aldizkari horrek bihotza altxatzen zigun.

Nik neure mendean euskaraz idatzi dudan lehendabiziko artikulua "Euzko Gogo"n idatzi nuen.

Zaitegi Ameriketatik etorri zenean, harekin egoteko era izan nuen. Deustu Unibertsitatera etortzen zen bere liburuen propaganda egitera. Batez ere euskaratu zituen Platonen lanak zabaldu nahi zituen.

Arrasatek gizon ospetsuak izan ditu. Horien artean Zaitegi.

Lololako josulagunen taldean besteok ere baziren: Plazido Mujika, Migel Mari Zubiaga, Erraimun Argarate eta Gillermo Larrañaga.

Plazido Mujika ospetsua da. Batez ere bere *Diccionario Castellano-Vasco* zoragarriengatik. Euskaraz eguzkiz eguzki idazten jarduten dugunok, ongi dakigu zein mesedegarri den. Ez dago horren parean ipini litekeen beste *Castellano-Vasco* hiztegirik. Ez eta hurrik emanik ere.

Hiztegi askok hori izan du iturri, alpatu egin ez badu ere.

Pasadizo bat gogoratzen zait. Behin Deustu Unibertsitatera euskal idazle entzutetsu bat ekarri nuen. Hitz egiten ari zela, honela esan zuen:

"Nik neure eleberrietan "tener hambre" hamar modutara esaten dut. Eta ez pentsa neuk asmatutako moldeak direnik, ez. Moldeok.... [ezbaian egon zen une batez]... Azkueren hiztegitik atera ditut".

Nola aterako zituen Azkueren hiztegitik moldeok? Seguru asko Mujikatik atera zituela, han baitaude garbi asko: "hambre" hitzean begiratzea, besterik ez zuen behar.

Bere burua goratzeko, ordea, Azkue alpatzea hobe zela iruditu zitzaion.

Neu eta beste josulagun batzuk Mujikari esker bereziak eman beharrean gaude. Gure haur denboran euskara debekatua genuen Gipuzkoako herrixketan. Francoren urterik larrienak ziren. Eskolan ez zegoen euskaraz ikasterik, ez hitz egiterik.

Batxilleratoa egitera Durangoko jesuiten ikastetxera joan eta gauza bera. Edoskitzen genuen kultura oso osoa espainolez zen.

Hantxe euskaltzaletu nintzen ni, ordea, hamabi urterekin. Alboan lagun euskaltzaleak nituen eta espainoltzaleak ere bai.

Orduantxe lehendabiziko aldiz egin nion galde neure buruari: "Nizetza, euskalduna ala espainola?"

Josulagun sartu ginenean hasi ginen euskaraz idazten. Lehengo maisua Plazido Mujika izan genuen. Nik ordurarte bakar bakarrik geure etxean ikasitako euskaraz egiten nuen. Plazidok norabide be-

rriak erakutsi zizkigun. Ostegunero biltzen ginen euskaldun talde bat, gramatika eta, ikasteko.

Plazido Mujikaz hauxe esan behar dut, noiz edo behin haren biografia osatuko bada ere.

Plazido gizon buruargia izan arren (buru handi-handia zuen galnera), bi urteko haur batek baino malizia guttiago zuen. Neure mendean bakan ezagutu dut holakorik. Haren xaloa!

Gertatzen zitzaion guztia kontaten zuen, haurtxo batek bezala. Iparraldean laborariek erraten duten bezala, ez zuen "gibelego aterik".

Guregana etorriko zen goizean eta esan: "Ez dakit, gaur iratzarri naizenean, hankak burkoaren gainean neuzkan eta burua ohe barre-nean".

Neure denboran josulagun disziplinatua eta zartadatsua asko ezagutu dut. Gutxi Plazidoren mailakoak.

Castellano-Vasco hiztegia nola egin zuen harrigarria da. Oineta-ko kaxetan sartzen zituen hitzez beteriko txarteltxoak, eskuz idatziak, jakina. Orduak eta orduak, asteak eta asteak, urteak eta urteak eman zituen hiztegi hori egiten.

Denbora ez galtzeko, gelako atean, kanpo aldetik, ohar bat ipinia zuen, baketan utz zezaten: "Lanean".

Gu halere sartu egiten ginen haren gelan eta idazten ikusten genuen, burua makur, hatsa hartzeko ere betarik gabe.

Ez dut uste bat ere zegoenik, Mujika ezagutu eta malteko ez zuenik.

Migel Mari Zublagaz beregainezko onespenez mintzatu behar naiz. Neure denboran euskaldun gutxi ezagutu dut euskaraz horren ederki hitz egin eta idazten zuenik.

Lauaxetaren seguratar ikaskide honek bere bizitza osoa misio ematen eman zuen Hegoaldeko bazter guztietan. Haurtzarotik euskaraz ongi bazekien ere, gero bere misioetan toki askotako euskara ikasi zuen.

Gu Loiolan dotrinako hurrekin txangoren bat antolatzen genuen.

nean, diru eske Zubiagarengana jotzen genuen. Beti zen bihotz zabal, batez ere euskara tartean bazen. Euskaltzale zintzoa.

Idatzi zituen liburuek haren maisutasuna erakusten digute. Egia esan, batzuetan abstraktoegi idazten duela iruditzen zait. Gauzak bikain esan bai, ordea. Euskaraz ongi idatzi nahi dutenei, nik haren liburuak irakurtzeko aholkatuko nieke : *Zorion bidea*, *Aurrera beti*, *Indar-iturria*, *Goizeko izarra*...

Urretxuko Ramon edo Erraimun Argaratek Jesus'en Biotzaren Deya"n olerki batzuk idatzi zituen eta prosaz ere zenbait lan.

Fillipinasetan urte mordoan eman zuen misiolari. Gero Lololara etorri zen. Hantxe ezagutu nuen. Gizon jatorra, alala, potoltxoa, adiskidetsua zen. Euskaltzale fina. Ahots zoragarria zuen. Gustura entzuten genion kantatzen.

Gillermo Larrañaga azkoitiarra Tuterako gure ikastetxean ezagutu nuen. Itzulpen jakingarriak egin zituen. Horien artean "*Milla ta bat gauetako ipuiak*".

Caracas-en bizi izan zen eta *Venezuela'ko matxinadak amazortzigarren gizaldian* burutu zuen.

Nik Guillermo batez ere bere irakaskintza liburuengatik ezagutzen nuen. Batzuk ez zituen argitaratu. *Kimika* bai.

Beti eduki zuen euskara aintzakotzat.

Patxi Kortak, Zubiagak, Gastonek... denek esaten zidaten Lauaxeta lotsati eta izutia zela. Dena barnean igarotzen zuena.

Junioradoan

Nobiziadoa egin ondoren, 1923an, Lololan bertan "Junioradoa" egiten hasi zen Lauaxeta, hots, ikasketa klasikoak.

Besteak beste, Virgilio, Horazio, Demostenes, Homero eta Sofokles aztertzen zituzten. Inazio Errandonearekin ikasi zituzten greziar tragediak. Horien artean Edipo, Elektra eta Antigona. Guk ere geure Junioradoan gauza bera egiten genuen.

Aita Jose Maria Estefania izan zuten erromatar poeten maisu.

Estefania literaturan oso ongi jantzia zela oraintxe enekin bizi den Zeanuriko Anton Arzari eta beste askori entzuna diet. Arza Estefaniaren ikasle izan zen.

Estefania, euskaraz ikasteaz gainera, zaletu egin zen euskararekin. Euskaldunak bultzatu egiten zituen euskaraz idatz zezaten.

Lauaxetaren, Lizardiren eta Orixeren baitan eragin handia izan zuen Estefaniak. Patxi Altunak aztertu du alderdi hau [Ikus bibliografia].

Bestela ere Lauaxetaren garai hartan Raimundo Olabide (bibliaren itzultzailea), Francisco Apalategi (*Euskal mutillak armetan*) eta Zeanuriko Juanjo Goikoetxea Lololan zeuden. Denak euskaltzaleak. Gazteek, euskal galez zerbait galdetzeko, bazuten nora jo.

Apalategi zuzendari zutela eta Estefania laguntzaile, 1923an *Academia Vasca* sortu zuten juniorrek. Euskara lantzeko antolamendua zen. Ordurako Oñan, jesuiten teologia etxean, bazen horren antzeko beste Academia Vasca. Lauaxeta Oñara aldatuko denean, han sartuko da.

Daniel Gastonek junioradoan erabiltzen zuten zenbait liburu aipatu zidan:

—Kleutgen, Joseph S.I.: *Ars dicendi. Priscorum, potissimum praeceptis et exemplis. Illustrata a Josepho Kletugen. Silvae Ducis, Verhoeven Frates, 1855*

—Fitz Moritz Kelly: *Historia de la literatura española*

—Jungmann: *Literatura universal*

—Menezdez y Pelayo maiz irakurri eta oso estimatua zuten.

—Jungman, Jose: *La belleza y las bellas artes según las doctrinas de la filosofía socrática y de la cristiana*. Madrid, Tip. del Asilo de Huérfanos del Sagr. Corazón de Jesus, 1881

Leon Lopetegi nire bizikideak beste testu baten berri eman zidan:

—Gomez Bravo: *Poesía española y americana*.

—Modelos de literatura castellana en prosa y verso escogidos por el P. Vicente Agusti, S.I. Hirug. argit. 1908

Lauaxeta junioradoan bihurtu zen euskaltzale, Jokin Zaitegiren eraginez batez ere. Aldi horretan idatzi zuen bere lehenbiziko olerkia, Josulagunek Bilbon ateratzen zuten *Jesusen Biotzaren Deia* aldizkarian.

Behin junior euskaltzale batzuk elkarrekin zeudela, batek (Zaitegik beharbada) "Gora Euskadi askatuta" oihu egin zuen.

Juniorren aita ministroa Inazio Errandoneak horren berri izan zuen eta txit haserretu zen. Euskaldunei herrietan gogor egin zien.

Loiolako argitasunen artean, nahietaezkoa da Leon Lopetegik Lauaxetaz kontaktzen duena aipatzea. Hitzez hitz artikulu honetara aldatuko dut.

Garbi azaltzen dira bi alderdiok: Lauaxetak euskarari zion maitasuna eta sentibera zela.

Honatx Lopetegik idatzitako eta niri utzitako lerrook. Erdaraz dago eta dagoen bezala dakart.

Episodios curiosos de mi vida en este aspecto

Ha habido algunos que han cobrado todo su interés después de algunos años. Recordemos en primer lugar este episodio de premonición trágica, que tuvo el famoso Urquiaga (Lauaxeta), cuando estudiábamos retórica en Loyola a fines de 1923 o principios de 1924.

Había dado el entonces reciente obispo de Vitoria, Fr. Zacarias Martínez, agustino, unas disposiciones sobre la enseñanza del catecismo en su diócesis, y exigía mucha preferencia por el castellano, incluso a los niños euskeldunes.

No recuerdo los términos exactos de esas disposiciones, pero hay que hacer notar que se dieron pocos meses después del comienzo de la dictadura de Primo de Rivera, en Setiembre de 1923.

En cierta ocasión comentábamos en el recreo de la noche de uno de aquellos días de invierno lo que no considerábamos digno de acierto, desde el punto de vista del respeto debido a las diversas lenguas vernáculas para el bien de las almas, y participábamos en la conversación Lauaxeta y un servidor, que

nos oponíamos a lo que tenía de partidista aquella disposición, y otros no eskeldunes, de cuyo nombre no me acuerdo, y que defendían más bien la postura del Obispo en este punto, pero no precisamente desde el punto de vista apostólico.

Nosotros nos opusimos y tratamos de explicar todo aquello. Lauaxeta, que era muy impresionable, se excitó por lo visto más de lo que yo había supuesto.

Hay que tener en cuenta, que el poeta fue algún tiempo sonámbulo, y que por eso tuvo como compañero de cuarto al que luego fue P. Marticorena, del que nos acordaremos después, pues era muy sereno y forzado, por si hiciera falta en alguna ocasión enfrentarse con el Lauaxeta sonámbulo.

A la mañana siguiente a nuestra pequeños discusión, se me presentó el poeta en mi cuarto, y llamándome a la puerta, como lo hacía siempre, me contó su pesadilla de aquella noche.

Sonaba que había comenzado una guerra civil en toda España, desde los Pirineos a Cádiz, y que "también participábamos nosotros".

Y así había estado dándole vueltas a esa idea que le había desazonado y de la que todavía se notaba la impresión recibida. Él lo atribuía a la conversación sostenida la noche anterior y al brío con que había sostenido su punto de vista.

Cuando al cabo de los años, Lauaxeta fue hecho prisionero en Gernika y fusilado en Vitoria, me acordé de esta especie de premonición profética que ya había recibido y que tan tremendamente cierta iba a resultar para él.

Filosofian

1926an Lolola utzi eta Lauaxeta filosofia ikasketak egitera, Oñara (Burgos) aldatu zen. Han Frantziako poeten irakurle kartsua egin zen. Eta oso bertsozale. Francis Jammes eta Baudelairen zenbait olerki euskeratu zuen (Ikus *Eusko Olerkiak*. Poesias Vasca, 1930. 12-14 orri)

Daniel Gastonek nire egotziakideak Lauaxetak Heine irakurtzen zuela dio. Bai eta Alfred de Musset, Gerra Junqueiro, Goethe, An-

dreiev, Eichendorf eta Homero. Gastonen ustez Homerok eragin handia du Lauaxeta baitan.

Lauaxetak Leopardi oso maite zuela esaten zidan Daniel Gastonek. "Il passero solitario"k eta "L'Infinito"k zirrara handia egin ziotela aitortu zion Lauaxetak berak.

Gastonek gertakizun hau kontatu zidan. 1928 urtea zen eta Gaston eta Lauaxeta Oñan zeuden, filosofia ikasten.

Esan dudanez, Gaston bera oso literatura zalea zen eta liburutegitik Leopardiren liburu bat atera zuen. Lauaxetarekin mintzatu zen liburu hartaz eta hark uzteko eskatu zion. Horrela egin zuen Gastonek.

Luzaro gabe, ordea, Lauaxetak utzi egin zuen Jesusen Lagundia eta Oñatik alde egin zuen. Lauaxetaren gela garbitzerakoan Leopardiren liburuak agertu zen. Gastonen izenean baitzegoen, liburuzainak errietan egin zion, liburuak elkarri uztea debekatua zegoela eta.

Lauaxetak ez zituen filosofia ikasketak bukatu. Jesusen Lagunditik irten zen 1928an.

Ez dago zuzen, beraz, *Elhuyar*, *Hiztegi Entziklopedikoak* ematen duen argibidea (1077 or.): Lauaxeta "apaiztu zenean Bilbora joan zen".

Lauaxeta ez zen sekula apaiz izan. Apaiz izateko filosofia urte bat ments zuen, hiru urte majisteritza eta hiru urte teologia. Halaxe bada, jesuita jarraituz gero, zazpiren bat urte falta zituen apaiz izateko.

Gastoni maiz galdetu izan diot zergatik irten ote zen. Bi arrazoi ematen zizkidan:

Lehendabizikorik: "Apaiz izateko baino poeta izateko indar handiago sumatzen zuelako".

Lauaxetak aspalditik sumatua zuen bere baitan literaturarentzako zaletasuna. Zaletasun hori josulagun izateko zaletasuna baino handiago zela konturatu zen eta utzi egin zuen Jesusen Lagundia.

Bi indar horiek noiz eta behin elkarren kontra jardun lezaketela garbi dago. Gracian eta Coloma larri ibili ziren, Jesusen Lagundia utzi

ala ez. Fraukak utzi egin zuen eta beste askok ere egin du bere baitan gogoeta hori, jarraitu ala irten.

Bestalde, etorkizuna beltz ikusten zuen Jesusen Lagundian, ez baitzuen, guztira, euskararentzako maitasun handirik hautematen.

Lauaxetak sufritu egiten omen zuen josulagun askoren artean euskararenganako zabarkeria ikusita. Erdal giroan bizi behar. Izutia zenez gero, baina, isildu egiten zen eta kolkoan gordetzen zuen dena.

Lauaxetak, aldiz, Gastonen ustez, bere burua erdaraz baino hobeki adierazten zuen euskaraz.

Nik, egia esan, azken puntu honetaz duda handia egiten dut, Lauaxetak, jesuita sartu zenean, euskara ia ahaztua baitzuen eta nolabait ere euskaldun berria baitzen. Jesuita ikasketak, berriz, latinez eta gazteleraz egin zituen, ia guzti guztiak.

Ez dut inondik ere ikusten aldi hartan Lauaxetak euskaraz erdaraz baino hobeki zekienik. Hori bai, Jesusen Lagunditik atera eta euskaraz erdaraz baino gehiago idatzi zuen eta trebatu ere, ongi trebatu zen.

Lauaxeta jesuita zeneko argazkiren baten bila erotua ibili naiz. Ez dut aurkitu. Baziren, seguru asko. Felix Kortak esan zidanez, berak ere bazuen. Puskatu egin zuen, ordea.

Hemen argitasun bat ematea komeni da. Lauaxeta eta Orixe blok izan ziren josulagun eta blok utzi zuten Jesusen Lagundia.

Bion artean alde handia dago, baina. Lauaxeta bere nahiez atera zen Jesusen Lagunditik.

Orixe, ostera, bota egin zuten. Berak jarraitu nahi zuen josulagun. Nagusiek uste izan zuten, halere, jesuita izateko ez zuela balio, beraren izakera kalkarragatik.

Orixeren bizitza eta lana ez dago ulertzerik puntu hau gogotan eduki gabe.

Orixek bere bizitza osoan eduki zuen bihotz zolan arantza hori sartua.

Gure artean, josulagunon artean, bazen sinesmen bat: josula-

gun hiltzen zena salbatu egiten zela. Santa Teresak ere zeruko ikusmen baten ondoren horixe esan zuen: "Jesusen Lagundian hiltzen diren guztiak zerurutzen dira".

Bestalde, Jesusen Lagunditik ateratzea ez zen seinale ona. Jainkoaren eskutik alde egitea bezala zen.

Orixek kezka hori izan zuen beti. Ea salbatuko ote zen. Horregatik bere mende guztian zintzo zintzo jokatu zuen, infernurako bidetik ahalik eta urrutienik ibiltzeko.

Bere lan guztietan "Jainkoaren billa" ibili zen. Eleberriren bat egiteko eskatu ziotenean, hura bere bidea ez zela erantzun zuen.

Maiz esan zioten ea ez ote zuen apaiz izan nahi. Berak ezetz: "Nik josulagun hil nahi nuke". Horixe zen bere irrika sakona.

Orixe Jesusen Lagunditik zergatik bota zuten ez dago garbi. Egia jakiteko, esaera zaharrak dioen bezala, bi alderdiei entzun behar-rko zitzairen. "Zegik (ez egin) ezer Hendorea (alkate) entzun artean bestea". Orixeri eta josulagun nagusiei aditu behar-ko genieke. Eta orduan ere, kontua garbi geldituko litzatekeen ez nago ziur.

Josulagunek botatzeko eman zituzten arrazoiak gordeak daude artxiboetan. Sekretu handia da, ordea, eta ez dago artxibo horietara hurbiltzerik.

Lauaxetak, Jesusen Lagunditik jalgi eta soldadutza egin beharra izan zuen Garellanon.

1930ean Euskaltzaleek Erreterian antolatu zuten lehenbiziko "Euskal Oleriti" egunean "Maitale kuttuna" olerkiaz lehen saria irabazi zuen.

Txapelketa honetan lehiakide ospetsuak izan zituen: Lizardi, Orixe, Jaurtarkol, Loidi, Zugasti, Enbeitia.

Oleriti egun hauen antolatzaile Aitzol zen, euskal Olerkiaren eragilea.

"Maitale kuttuna"z hauxe esango nuke. Deustu Unibertsitatean, Euskal Filologiako ikasleei askitan azaldu izan diet olerki hau. Ez da Lauaxetaren onenetakoa. Emakume tradizionalaren, elizkoia-
ren eta

zintzoaren eredia goratzen zuenez gero, ordea, epalmahikideek oso gogarakoa izan zuten.

Hurrengo urtean (1931) *Euzkadi* (1913-1937)ko "Euzkel Atala"ren ardura berak hartu zuen, ordurarte Orixek zeukana. Noiz behinka olerkiren bat ere idazten zuen.

1931an *Bide barrjak* olerki bilduma argitaratu zuen eta lau urte geroago (1935ean) *Arrats beran*.

Bestalde, *Euzkadi*, *Euzkara* eta *Yakintza* aldizkarietan idazten zuen.

Ipuingintzan eta antzerkigintzan ere aritu zen. Itzultzeari ekin zion noiz eta behin. Onaindiaren liburuan (*Urkiaga'tar Estepan "Lauaxeta". Olerki guztiak*) aurki liteke beraren zenbait itzulpen.

Gu lan honetan ez goaz Lauaxetaren lana aztertzeraz.

Lauaxeta 1937. go apirilaren 26an Gernikan harrapatu zuten francotarrek, frantses kazetalaria batzuei herri hartan gertatutako bonbardaketa erakusten ari zitzaieala.

Gernikatik Gasteizko espetxera eraman zuten. Han hil zuten, Espainia baino Euskal Herria maiteago zuelako.

Lauaxetaren heriotzaren berriak Aita Moreno josulagunak gatzigatu dizkit. Aita Moreno hau izan zen Lauaxeta espetxean bisitatu eta hiltzeko preparatu zuena.

Alfonso Moreno Bilboko josulagunen Egoitzan bizi zen, "Corte Ingles" ondoan.

Aita Morenok Gasteizen hiru bat aldiz ikusi zuen, espetxetzat erabiltzen zuten Karmeldarren etxean. Ez daki Lauaxetak berak deliturik, ala bestela, garai hartan espetxekoen ardura espirituala berak zuelako. Aita Morenok ez zekien euskaraz.

Ikustera joan eta bitan aurkitu omen zuen gelan belaunikaturik, ebajelioa irakurtzen. Beti pasarte bera irakurtzen ari omen zen. Johannes ebajelioaren pasarte hau: "Non vultis venire ad me ut dem vitam". "Bizia eman dezaluedan, ez duzue niregana etorri nahi".

Aita Morenorekin ez omen zuen literaturaz hitz egin. Beti erlijioaz.

Beste hitzok ere esaten omen zituen (Aita Morenok kuaderno zahar bat erakutsi dit, orduko kontuak dituena, orduan idatziak, berak dioenez). Lauaxetaren hitzok irakurtzen dizkit:

—Si he de pecar el día de mañana, prefiero morir ahora.

—Dios mi padre.

—Jesus vida, Jesus el *único* (Morenoren kuadernoan azpimarraitua).

—Muero contento porque muero con Jesús.

—Confío plenamente en la Virgen.

Hil baino lehenago, espetxean zegoela, Aita Morenok esan omen zion:

—Begira, zuk ez duzu gauza okerrik egin, ez duzu borrokan parte hartu. Anaia Banco de Bilbaoko zuzendari dut. Beharbada zure askatasuna lor lezake.

Lauaxetak, ordea, ez omen zuen nahi:

“Ez du merezi. Hiltzeko ez naiz inoiz orain bezain ongi gerturik egongo”.

Ekainaren 24an, hil bezperako arratsaldean, berriz ikusi zuen Aita Morenok.

Biharamunean, 25ean (1937), goizeko 5:30tan atera zuten furgonetan Karmeldarren etxetik Gasteizko hilerriara. Hamar lagun omen zeuden. Horien artean Aita Moreno ere bai.

Presoak hilerriko atez kanpora hiltzen zituzten, hormen kontra. Aita Morenok bere gurutzea eman omen zion eta Lauaxetak eskue-tan hartu.

Hiltzerakoan lasai lasai omen zegoen. Gurutzearekin hitz egin omen zuen.

Tiroak tira eta buruaren eskubiko aldea xoil (erabat) txikitu omen zioten, garunak atereak eta xehatuak ikusten zitzaizkiola.

Hil eta gero, Aita Morenok hartu omen zituen Lauaxetak zeuzkan gurutzea, medailla eta errosarioa.

Bibliografia

- AITZOL (Jose Ariztimuño), *Idazlan guztiak*. 6 liburuki. Erein, Donostia, 1988
 ———, *Eusko olerkiak*, Donostia 1930, 4-24 orr.
- ALTUNA, Patxi, Jose Mª Estefania Zabala, S.I.(1889-1942) *Maestro de Vas-*
cos. Mensajero, Bilbao, 1990.
- ARATXABALETA, B., "Lauaxetaren Ondartza" in *Iker Atalak*, Labayru, 1
 (1981).
- ATXAGA, B., "Lauaxetaren azken eskribuak". *Anaitasuna*, 341(1977)41-43.
Eihuyar. Hiztegi Entziklopedikoa, Usurbil, 1993.
- ESTEFANIA, Jose M., (Lauaxetak bere lanak atera eta eman zuen eritzia)
 Razón y Fe, 1931.
- ESTORNES LASA, B., *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco, Literatu-*
ra. IV Alea. Auñamendi, Donostia, 197 orr.
- ETXENAGUSIA, K., KORTAZAR, J., ETXEBARRIA, A., *Euskal Idazleak Bizkaie-*
raz. *Antologia, testu azterketak, ariketak*, Labayru Ikastegia, Bilbao, 1980.
- JUARISTI, Jon, *Literatura vasca*, Taurus, Madrid, 1988.
- KORTAZAR, Jon, "Lauaxeta eta Europako poesia" *Hegats* 4(1991)85- 90.
 ———, "Lauaxeta gogoan", *Idatz eta Mintz* 2(d.g.)23-26.
 ———, *Lauaxeta: biografia política*, Alderdi, Zarautz, 1988.
 ———, "Lauaxetaren iturriak dirala eta ohar pare bat" *Idatz eta Mintz*,
 5(d.g.)32-33.
 ———, "Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak" in *Jakin* 36(1985)79-98.
 ———, *Literatura Vasca, Siglo XX*. Etor, Donostia, 1990.
 ———, *Teoría y Práctica poética de Esteban Urkiaga, Lauaxeta*. Desclée de
 Brouwer, Bilbao, 1986.
 ———, Jon, MADARIAGA, J.R., "LAUAXETA: Arrats beran", *Euskal Editoreen*
Elkartea, Donostia, 1991, 7-18.
- LANDA, Josu, *Gerraondoko poesiaren historia*, Elkar, Donostia, 1983.
- LAUAXETA, *Azalpenak*. Labayru, Bilbao, 1982.
- LERTXUNDI, A., "Lizardiren bide modernoak", in *Jakin*, 29. (1983), 6-16.
- LIZARDI, "Rumbos Nuevos" *Euskadi* 1931.12.30/1.3.
 ———, "Rumbos Nuevos". *Euskadi* 1931.12.17/1.
- MALLONA, A., "Sarrera" in *Urkiaga, E. Azalpenak eta beste 1932*. *Euskal*
Editoreen Elkartea, Donostia, 1991,9-41.
- MITXELENA, *Historia de la literatura vasca*, 146 or.

- MOGEL, "Liburu barri bat: Arrats Beran". *Ekin* 162(1935).
- MUJIKA, Luis M., *Historia de la literatura euskérica*. Luis Haranburu Editor. San Sebastián, 1978.
- ONAINDIA, Santi, *Urkiaga'tar Estepan "Lauaxeta"*. *Olerki guztiak*. Bilbao, 1985.
- , *Euskal literatura* IV, 145-157.
- , "Esteban Urkiaga ta Basaraz 'Lauaxeta' (1905- 1937)". *Gaiak* 4(1977)617-633.
- , "Urkiaga'tar Estepanén bizl-urratsak", in *LAUAXETA: olerkiak*, Etor, San Sebastián, 1974.
- PENADES BILBAO, Josu, *Lauaxeta, historian hezurmamituriko sinesmena*, Deustu Unibertsitatea, 1996.
- SAN MARTIN, Juan, *Escritores euskéricos*. La Gran Enciclopedia vasca, Bilbao, 1968.
- SARASOLA, Ibon, *Euskal literaturaren historia*, Lur, Donostia, 120 orr.
- URKIAGA, E., *Olerkiak*, Erein, Donostia, 1985. Jon Kortazarren sarrera.
- URKIAGA'TAR Estepan (Lauaxeta), *Olerkiak*, Etor, Donostia, 1974.
- , "Arrats beran'" *El sol* 1935-07.27/2.
- VELEZ DE MENDIZABAL, J., *Iokin Zaitegi*. Egilearen argitalpena, Arrasate, 1981.
- VILLASANTE, Luis, *Historia de la literatura vasca*, 346 orr.
- ZARATE, Mikel: *Bizkaiko euskal idazleak*, Seminario Ikastetxea, Derio, 1970, 224 orr.